

Streszczenie

Rozprawa doktorska stanowi próbę opisu doświadczenia ludzkiego w filozofii św. Augustyna w świetle podmiotowych warunków poznania. Zasadniczym celem niniejszej dysertacji była analiza poglądów świętego Augustyna dotyczących człowieka oraz jego stanowisko względem pojęcia doświadczenia, przedstawionego poprzez pryzmat ontologiczno-gnozeologicznych struktur ludzkiego bytu. Badania przeprowadzone w niniejszej rozprawie stanowią próbę opisu doświadczenia ujętego filozoficznie oraz uzasadnienia, dlaczego powyższe zagadnienie zostaje określone w ramach onto-gnozeologii. Omówienie głównej tezy zawarte jest w czterech rozdziałach. Obejmują one: zarys ontologii człowieka według Augustyna, antropologiczne aspekty doświadczenia i egzystencji, doświadczenie ujęte w kontekście introspekcji oraz problem ontologizmu wraz z doświadczeniem religijno-mistycznym.

W rozdziale pierwszym, wprowadzającym, została zaprezentowana ogólna charakterystyka koncepcji człowieka w ujęciu Augustyna, a w szczególności głównych idei jej ontologicznych podstaw. W odróżnieniu od innych filozofów swojej epoki, biskup z Hippony docenił rolę ciała, które w jego mniemaniu nie tylko wpływa na doświadczenie zmysłowe, ale także stanowi istotny aspekt ludzkiej natury. Na baczną uwagę zasługuje również wyeksponowana przez autora problematyka duszy. Ten swoisty fenomen aktywizuje nasze działania w aspekcie bytowym, teoriopoznawczym, a także decyduje o realizacji życia duchowego. Bez duszy nie sposób byłoby mówić o ludzkim doświadczeniu. Pisarz z Afryki zasygnalizował w swojej ontologii antropologiczny pluralizm, w świetle którego człowiek nie jest układem neuronów lub kawałkiem materii, lecz pozostaje unikatową całością sfery fizyczno-duchowej. Pierwszy rozdział stanowi podstawę do dalszych badań w kontekście Augustyńskiej epistemologii, co pozwala lepiej zrozumieć wpływ aparatu poznawczego człowieka na doświadczenie zarówno w ujęciu bytowym jak i teoriopoznawczym.

Rozdział drugi miał na celu omówienie głównych antropologicznych aspektów doświadczenia i egzystencji. Powyższe przedsięwzięcie nie byłoby możliwe bez ekspozycji kluczowych elementów filozofii Augustyna z rozdziału pierwszego. Przeprowadzona w drugim rozdziale analiza wybranych aspektów doświadczenia ukazuje ludzki byt jako uporządkowaną strukturę, która sprzeciwia się wszelkim uproszczeniom. Dla myśliciela z Tagasty człowiek, który chce żyć zgodnie ze swoją naturą, tzn. pragnie szczęścia i chce być prawdziwie autentyczny, musi stanowić harmonijną całość, której podstawowe elementy, takie jak psychika, sfera ducha (w znaczeniu biblijnym), a także ciało, stworzą spójny system zwany osobą. Z ontologii Augustyna jasno wynika, że człowiek z natury jest dobry, co w konsekwencji przekłada się na to, że jeżeli grzeszy, to dlatego, że działa wbrew swojej naturze. Ten wielki filozof dobitnie podkreśla, że zło jest odstępstwem i wypaczeniem stworzenia a więc i prawa, które ustalił Bóg. Struktura omawianego rozdziału uwydatnia podstawową myśl zawartą w tytule, która scala wiele różnych wątków pojawiających się w rozważaniach Hipponczyka. Wśród nich nie sposób jest pominąć tematu antropologii oddolnej, jak również stanowiska Augustyna wobec doświadczenia transcendencji, problemu autonomii sumienia, realizmu

egzystencjalnego, sposobu istnienia idei oraz piękna przejawiającego się w doświadczeniu estetycznym. Niniejszy rozdział prezentuje różne ujęcia doświadczenia, które odnoszą się do struktury ludzkiego bytu. Wszystko wskazuje na to, że doświadczenie w ujęciu onto-gnozeologicznym zostało przez myśliciela z Tagasty określone jako wspólne działanie aktów intelektualno-poznawczych, co nie jest bez znaczenia, gdy idzie o powyższy związek ontologii z gnozeologią.

Rozdział trzeci podejmuje ważną kwestię doświadczenia wolności. Chrześcijański pisarz odróżnia wolność rozumianą ontologicznie od wolności będącej konsekwencją działania wolnej woli. Ta pierwsza jest bytowym aspektem ludzkiej natury umożliwiającym człowiekowi wyzwolenie się od grzechu rzeczy przemijających. Natomiast wolność stanowiona jest w nauczaniu Augustyna zadaniem mającym na celu moralną prawość, a także duchowy rozwój człowieka. Trzeci rozdział skłania do postawienia dwóch ważnych wniosków. Po pierwsze, doświadczenie wewnętrzne zdaje się przemawiać za istnieniem ontologicznych aspektów ludzkiej natury, które współtworzą jeden byt. Po drugie, przeprowadzona w trzecim rozdziale rekonstrukcja porównawcza pokazuje, że autor nie stworzył jednej definicji doświadczenia. Łatwo jest dostrzec, że przemyślenia chrześcijańskiego myśliciela posiadają niezwykle rozbudowaną strukturę znaczeniową, w której możemy wychwycić kilka interpretacji doświadczenia wewnętrznego, takich jak pojęcie wiedzy i samoświadomych aktów, a także doświadczenie będące rezultatem wzajemnej współpracy funkcji umysłowo-wolitywnych. Omawiane zagadnienie zostało przedstawione od strony samoobserwacji, a więc procesu łączącego sferę wewnętrznego uniwersum ludzkiej psychiki z umysłową czynnością *cogitare*. Augustyn opisuje to zjawisko jako podstawową właściwość natury ludzkiej, co oznacza, że przeżycia zachodzące w głębi naszej świadomości są uwarunkowane nie tylko przez czynniki zewnętrzne, ale przede wszystkim dokonują się w wymiarze introspekcyjnym, co przekłada się w sposób oczywisty na doświadczenie rozumiane gnozeologicznie. Tak więc – zdaniem Hipponczyka – siły decydujące o przebiegu ludzkiej aktywności (w wymiarze introspekcyjno-wolitywnym), tkwią w człowieku, a nie poza nim. Możliwość rozpoznania tej niezwyklej prawdy o człowieku umożliwia nam proces samopoznania, czyli swoista fenomenologia partycypacji samego siebie, a zarazem intuicyjny wgląd w realność wynikającą ze świadomości własnego bytu. To wszystko sprawia, że antropologia Augustyna nie zostaje sprowadzona wyłącznie do samoświadomego podmiotu przeżyć psychicznych, lecz stanowi raczej wielowymiarową harmonię relacji pojętych na sposób trynitarny.

Ostatni rozdział pracy ukazuje różnicę, jaka zachodzi pomiędzy doświadczeniem religijnym a doświadczeniem mistycznym. Trudno jest wskazać granicę rozdzielającą obydwa doświadczenia. Niemniej, mając na uwadze osobiste przeżycia autora, należy uznać, że jego mistyka zostaje poprzedzona głębokim wysiłkiem ascetycznym. Przeżycie mistyczne oznacza u niego najbardziej intymne i pełne poznanie rzeczywistości Bożej, w której relacja „ja i Bóg” przekracza konwencjonalne „tu i teraz”. Jednak omawiane doświadczenie (podobnie jak u innych mistyków) bynajmniej nie wyczerpuje poznania natury Boga w sposób całościowy. Reasumując: z jednej strony biskup z Hippony uznał w doświadczeniu mistycznym poznanie Stwórcy, jednak z drugiej autor, odwołując się do teologii świętego Jana, dobitnie zasygnalizował epistemologiczną aporię, w świetle której

Bóg przekracza ludzkie możliwości poznawcze i dlatego pozostaje On w pewnej mierze nieosiągalny (J 1,18). Nasz autor był świadomy tego, że celem poznania mistycznego jest przede wszystkim stopniowe uobecnianie się tajemnicy Boga. Natomiast wyrazem doświadczenia religijnego są przeżycia, takie jak modlitwa, dziękczynienie, przeżywanie liturgii oraz działalność duszpasterska. Zestawienie tych dwóch doświadczeń łączy ze sobą problem chrześcijańskiej mistyki, intuicji oraz Bożego oświecenia. Powyższe zagadnienia są dla Augustyna częściowo związane z pojęciem ontologizmu. Ten ostatni termin okazuje się propozycją subtelną, a zarazem nowatorską, co pozwala oszacować dalsze perspektywy badawcze. Sam autor nigdzie nie uznał, iż pojęcie bytu posiada pierwszeństwo względem teorii poznania. Podobnie sama intuicja (również na płaszczyźnie wiary) nie oznacza jedności poznania z bytem. Pomimo tego nie sposób odmówić Augustynowi pewnej antropologiczno-poznawczej triady, która przejawia się w jedności momentu, jakim jest świadomość podmiotu, bycia, a także istnienia. Nie chodzi rzecz jasna o jedność w rozumieniu tomizmu, lecz o filozoficzną korelację, o której wspomni przeszło piętnaście wieków później S. Frank. Toteż nie sposób jest jednoznacznie rozstrzygnąć, czy poglądy Augustyna można określić mianem ontologizmu. Na gruncie osobistych doświadczeń naszego filozofa nieosiągalny dla umysłu Bóg pozostaje wiecznym światłem, co nie oznacza jednak stanowiska, w świetle którego Augustyńskie *visio* byłoby tożsame z bezpośrednim widzeniem natury Boga. Przeprowadzone w pracy analizy pozostają w pewnej mierze otwarte, a sama teoria ontologizmu nie daje podstaw do jej całkowitego odrzucenia.

Filozofia starochrześcijańskiego myśliciela może prowadzić do różnych interpretacji pojęcia doświadczenia. Dlatego w doktrynie Augustyna nie ma jednego skonkretyzowanego stanowiska, które w sposób jednoznaczny określałoby przeżycia jednostki. Należy raczej mówić o pewnym uogólnieniu określającym doświadczenie za pomocą różnych wewnętrznych aspektów tkwiących w jednym podmiocie. Do najbardziej znaczących zaliczamy wymienione już wyżej funkcje duszy, które decydują nie tylko o omawianym doświadczeniu, ale także aktywizują ludzkie działania w wymiarze somatycznym oraz duchowym. Wydaje się uzasadnione stwierdzenie, że dla biskupa z Hippony człowiek pomimo umiarkowanego dualizmu pozostaje psycho-fizyczno-duchową jednością. Nietrudno jest dostrzec, że pojęcie doświadczenia omówione w rozprawie obejmuje szeroki pluralizm zagadnień dających poczucie motywacji, a także kontroli nad własnym życiem. Augustyn wypowiadając się na temat doświadczenia opisuje to zjawisko od strony filozoficznej, skupiając się głównie na bytowych aspektach ludzkiej natury. Tytuł rozprawy wskazuje na dość wyraźną tendencję, która charakteryzuje antropologię Hipponczyka, a mianowicie, że człowiek nie jest rzeczywistością wyłącznie materialną. Stanowisko naszego autora względem doświadczenia podmiotu jest antynaturalistyczne, co oznacza, że istota ludzka nie jest zdeterminowana przez czynniki behawioralne lub determinizm. Wszystko wskazuje na to, że przywołana koncepcja sprzeciwia się powyższym tendencjom i przemawia za ujęciem humanistycznym, a więc poglądem, który tłumaczy działanie człowieka poprzez siły tkwiące w nim samym. Do nich należy zaliczyć: pamięć, intelekt, wolę, świadomość, myślenie w znaczeniu *cogitare*, poznanie oraz miłość.

Kraków

08.01.2019

Robert Warhaft